

Валентина Чизмар
Филозофски факултет, Нови Сад

БИВСТВО НИХИЛИЗМА У “ВОЉИ ЗА МОЋ”

Откривање извора ниҳилизма у Ничеовој филозофији претпоставља испитивање смисла и значења воље за ништа која стоји у центру проблема ниҳилизма. Образлагање те воље кроз аскетизам, воље која пориче живот, не значи да се сав битак ниҳилизма састоји у потпуном растварању вредности и постојања у простом Ништа. Ниҳилизам нема само негативан аспект. Треба, такође, имати у виду да је Ниче наслутио ниҳилизам преко његове преформе - пессимизма, који у виду *диониског пессимизма* постаје извор Ничеовог уметничког филозофирања.

Битак ниҳилизма може бити достигнут тек када су пређени сви ступњевни ниҳилизма, у екстатичкој форми ниҳилизма, који на прави начин изражава ниҳилизам као божански начин мишљења. Полазећи од кривотворења врховних вредности, обезвређивања, свргавања, па до новог постављања вредности као превредновања (*Umwertung*), срећемо се са законитошћу унутар логике ниҳилизма. На место некадашње метафизике вредности ступа метафизика воље за моћ, као темељ и место новог постављања вредности, а уједно и истина бивствујућег у целини и човека. Воља за моћ је претпоставка живота, која као основна суштина бића отвара хоризонт за ново промишљање проблема живота у разлици према дотадашњој метафизичкој, хришћанској и религијској доктрини.

Кључне речи: ниҳилизам, воља за ништа, вредности, превредновање, метафизика, воља за моћ, живот.

Ниҳилизам као психолошко сћање

Оба карактеристична појма савремене филозофије, „живот“ и „егзистенција“, била су изворно мишљења код Ничеа и Кјеркегора. Док Ничеова филозофија непрекидно, стално кружи око феномена живота, дотле се Кјеркегорово мисаоно кретање задубљено креће у проблему властите егзистенције. Исто тако се интерпретације живота и егзистенције сусрећу у проблему ниҳилизма као у једној тачки. У проблему ниҳилизма срећу се и растају њихови путеви, њихов излаз из ниҳилизма, наиме, на тај начин као што се Кјеркегоров „парадокс вере“ кроз понављање не разликује, према Ловитовој рецепцији, од Ничеовог ништа мање парадоксалнијег учења о „вечном враћању истога“. Али да би се упутили ка парадоксу најтеже

мисли Ничеове филозофије незаобилазно је закорачити у начин Ничеовог мишљења тог најстрашнијег од свих гостију двадесетог века: нихилизма.

Под именом нихилизам Ниче види различите симптоме болести. Историја нихилизма нема само један почетак. Враћајући се траговима патолошке историје модерне Европе, једном ретроспективном гледању, може се рећи да је један од почетака западног нихилизма у рођењу морала. Ниче, такође, распознаје узроке нихилизма у дуалистичкој интерпретацији постојања, у којој је божанска стварност супротстављена и непроцењиво надређена земаљском животу, а битак супротстављен постајању (нем. *Werden*, енг. *becoming*). Такво разликовање Ниче карактерише као продукт једног животног полета у силажењу.

Ничеова ретроспектива у погледу нихилизма задире много дубље од оних који су пре њега такође говорили о нихилизму. На њега не остављају никакав утицај Јакобијева формулација нихилизма, Кристијана Вајса, Франца фон Бадера, чији се појмовни оквир нихилизма појављује у виду критике филозофије немачког идеализма. Пак, Ниче налази извесну духовну сличност са Буржетом. Читајући Буржетов *Есеј о модерној психологији*, он почиње са употребом речи „нихилизам“. Буржетов појам нихилизма био је у већој мери у сагласности са духом тадашњег времена, које је пратило једно осећање: одвратност пред светом. Буржет, како наводи Милер-Лаутер [Wolfgang Müller-Lauter], види такав тип нихилизма у *дискрепацији између пошребе Модерне и постојеће реалности*.

Буржет је увидео тај дух негације живота, који затамњује западну цивилизацију сваког дана све више и више. Међутим, Ниче иде још дубље од Буржета, јер декаденца која почива на дискрепацији потреба и стварне реалности није довољна за објашњење негације духа живота. Обазирјући се на повест филозофије, Ниче указује да је рођење моралног човека почетак западног нихилизма.

Он је желео да види узрок ове болести сходно њеном извору. Слабост, осетљивост и морбидан ефекат духа су за њега крајни симптоми психологичког процеса. Та нихилистичка кретања, за Ничеа, имају израз психолошке декаденце, како истиче Милер-Лаутер:

„Декаденца се појављује у различитим културама које су се формирале независно једна од друге. Било где да се човек или друштва сретну, тако да јача организација воље влада над слабијом, постоје услови за настанак декаденце. Према томе, *сваки плодоносни и моћан покрет је ипак створио у исто време нихилистичко крећање.*“¹

1 Wolfgang Müller-Lauter: *Nihilism and Christianity in: Nietzsche, His philosophy of contradiction and the contradiction of his philosophy*, University of Illinois Press, 1999, 50.

Нихилизам је однео победу у Будизму, сократско-платоновској филозофији, хришћанству. Посебну пажњу Ниче је посветио нихилизму свог времена, који га интересује у погледу будућности људске врсте. Али, истовремено оно што се десило као нихилизам у његовом времену једино се може разумети на основу рефлексије његовог порекла. Најрепрезентативнији догађај у историји западне филозофије за појаву нихилизма² Ниче је најпре пронашао код Сократа, са чијом појавом декаденца и улази у грчку филозофију. Како наводи Милер-Лаутер, са настанком Сократове филозофије почиње и доминација морала над филозофијом. Надаље, и појава Епикура репрезентује даљи облик грчке декаденције, а потом

2 Нихилизам није само ствар прошлих трагова историје западне културе, она ће наћи свој основ и у постмодернизму. Према Ђани Ватиму, *постмодерна* се исто тако може посматрати у контексту нихилистичког стања друштва. Таква констатација италијанског филозофа, према Ешли Вудварду (Ashley Woodward), даје за право да се веза између постмодернизма и нихилизма посматра као нужна. Ђани Ватимо (Gianni Vattimo) је један од ретких савремених филозофа који је свој рад посветио расветљавању ове везе. Он истражује релевантност Ничеове теорије нихилизма за постмодерне услове, аргументишући да концепт постмодерне једино може бити мишљен у релацији према нихилистичкој судбини Запада. Нихилизам, као филозофски појам, дат је у дефинитивном облику тек код Ничеа, по коме је нихилизам дефинисан као непризнавање вредности, смисла и жељивости. Нихилистичка мисао, пак, има различите манифестације: онтолошке, моралне, политичке, егзистенцијалне, епистемолошке. Екстремни нихилизам је често мишљен као вид вулгарног релативизма, где не постоји никакав критеријум за избор вредности, за сазнање или правац деловања. Овакво нихилистичко ослабљивање је често удружено са облицима очаја, деструктивности и жудњом за ништавилом. То је најекстремнија форма егзистенције у којој живот самог себе пориче, због своје очигледне бесмислености. Нихилизам је егзистенцијално и психолошко стање које нека индивидуа може искусити, али је такође стање друштва и, мишљено историјски, важи као дијагноза болести једног друштва у појединачном времену његове историје. Дискурс нихилизма почиње у модерном времену и његова „класична“ формулација гласи да је нихилизам дијагноза и одговор на болести модернитета. Према Лиотаревој констатацији, иако постоје различите периодизације, епоха модернитета почиње од периода проветитељства и траје до средине двадесетог века, а након тога следи период постмодерне. Према Ватимовом схватању, *модерна* налази своје суштинско обележје у концепту *прогреса*, концепту који се заснива на линеарном схватању историје. Ватимо ће тврдити да модерна достиже свој крај у тренутку када нисмо у могућности да историју посматрамо линеарно. У томе он види долазак постмодерне. Њено суштинско обележје може бити описано у појму краја историје.

Фридрих Ниче, као један од првих теоретичара нихилизма модернитета, важи истовремено и као претеча постмодерне теорије. Тако је могуће Ничеа интерпретирати и у духу модерне филозофије, али и у постмодернистичком стилу. У свом делу *The End of Modernity* Ватимо указује да теорија постмодерне проналази свој извор у нихилистичким аспектима Ничеове филозофије, где Ватима занима, пре свега, становиште историје.

У *Људско сувише људско* Ниче проблематизује концепт превазилажења (*overcoming*) који постаје саставни део његове теорије нихилизма. Модерност је по себи дефинисана у термину *oversote*: она ствара ново тако што превазилази старо. А нихилизам као такав јесте превладавање (*overcoming*), наводи Вудвард.

стоичка уздржаност и Платонова клевета чулног света припремају погодно тле за развој нихилистичке религије, наиме, хришћанства. Декаденца, која се провлачи кроз средњи век, наставља се у модерном времену преко Бекона, Канта, Цомтеа, Спенсера, до Шопенхауеровог нихилизма, романтичког песимизма, међу којима су Е. фон Хартман, де Вигну, Достоевску, Паскал. Декаденца у књижевности се шири од Ст. Петербурга до Париза, од Толстоја до Вагнера. Ипак, Ниче никада није написао историју европске декаденце.

Милер-Лаутера интересује природа ове психолошке декаденце код Ничеа, па пита „шта Ниче мисли под „психолошким“, коју он покушава да и даље црпи, не само из позадине свести као такве и њене логичке позиције, већ из позадине морала и естетичких вредности?“³

Ниче схвата нихилистичко кретање као узрок психолошке декаденце, како наводи Милер-Лаутер. О томе Ниче говори изричито већ у првој књизи *Воље за моћ*, тематизујући три облика нихилизма као психолошког стања (*Der Nihilismus als psychologischer Zustand*):

„*Нихилизам* ће се манифестовати у свему као *психолошко стање*, на *првом месту* када будемо тражили у свему што се збива „смисао“ кога у њему нема: тако да ће тражилац на крају изгубити храброст.(...) *Нихилизам* се ће се манифестовати као психолошко стање, на *другом месту* када човек стави целину, систематизацију, чак и организацију иза свих феномена.(....).“⁴

Крајњи облик нихилизма као психолошког стања јавља се као губитак поверења у метафизички свет, као неверовање у истински свет. Стварност бивања постаје одатле једина стварност. За Ничеа је зачуђујућа разлика која влада током повести метафизике, разлика између истинског и привидног света, која се у различитим претумачењима, променама увек изнова обнавља. Та разлика између битка и привида уједно мисли раздвајање у основи битка бића, тако да се он у самом себи раздваја у истински, прави битак као бит и неистински, неправи битак као појаву. Ниче види целокупну

Ово превазилажење се суштински везује за модерне приче о прогресу, за превазилажење које води ка просвећености. Ничеова радикална нихилистичка стратегија јесте деконструкција порекла и извора заснивања нихилизма. Узрок декаденце модернитета треба тражити у језгру метафизике и религијском нихилизму: пре свега, у сократовском рационалном оправдању живота које имплицира осуду живота, хришћанско-моралној интерпретацији света, модерној идеологији прогреса. (Ashley Woodward, *Nihilism and the Postmodern in Vattimo's Nietzsche*, ISSN 1393-614X *Minerva - An Internet Journal of Philosophy* Vol. 6 2002).

3 Wolfgang Müller-Lauter: *Nietzsche, His philosophy of contradiction and the contradiction of his philosophy*, University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 1999, 42.

4 Фридрих Ниче, *Воља за моћ*, Београд, Дерета, 2003, 39-40.

повест метафизике као покушај једне владавине, покушај да се бивање изгна из битка, да се бивању одрекне битак, да се битак ослободи од форме бивања.

У „Сумраку идола“ Ниче износи своје најзначајније мисли о бивствујућем, јер тврди да не постоји битак изван простора и времена, у некаквом интелегибилном духовном царству нити царству вечних идеја, већ само земља испод неба и недогледно много ствари између неба и земље. Једино што постоји је овај збиљски свет - чији је принцип кретања воља за моћ - који у свом темељу не познаје ништа што је мирујуће, већ у његовом темељу лежи кретање, бивање, време и ништа друго сем тога.

Отклањање разлике између правог и неправог света, истинског и привидног света, за Ничеа важи као највиша тачка човечанства, као „подне тренутка најкраће сјене, крај најдубље заблуде“, јер како каже: „дијелити свет у 'истински' и 'привидни' било на начин кршћанства, било на Кантов начин само је сугестија декаденце, - симптом силазећег живота.“

Еуген Финк запажа да Ниче, ипак, задржава одређени моменат те разлике, видевши је у једној сасвим новој димензији. Овде лежи један од средишњих проблема интерпретације Ничеа. Погрешно је мислити да Ниче апсолутизује сферу коначних ствари, будући да мисли њихов темељ на нов начин. Кретање свих живих бића је разумљено као воља за моћ, а оно битно у времену - као вечно поновно враћање.

Ниче се на тај начин бори против теологијске форме онтологијске разлике и покушава да је захвати космологијски. Воља за моћ и вечно враћање нису постављени стога у неки онострани свет идеја, већ представљају бивствујућу бит земаљског и коначног света.

У погледу на нихилизам као психолошко стање, Ниче указује да се одбацивањем категорија *циља*, *јединства* и *истинског* света живот више не поима у елементу вредности и *свeт* нам се *сај приказује без вредности*. Ниче повезује осећање безвредности кроз ова три облика нихилизма, наиме, када се целокупно трагање за смислом, постављањем јединства и успон ка „истинском свету“ могу видети само као три једнаковредне интерпретације целокупног карактера живота, с којима се он никако не достиже. Ово су три начина на који су се до сада постављале досадашње врховне вредности. Одатле се с лакоћом може спознати, како ће рећи Хајдегер, да међусобно удруживање три облика нихилизма поседује неку унутрашњу сразмеру и уједно твори својеврсно кретање, тј. повест. Њих можемо означити као метафизичка становишта, али

Ниче не настоји толико да покаже како су настале врховне вредности, већ како је постала својеврсна повест човека.

Нихилизам је за Ничеа скривени темељни закон западне повести. Нихилизам као психолошко стање последица је таквог увида у темељ повести. Али, о каквој психологији је реч у стилу Ничеове нихилистичке позиције?

Ничеова психологија није заснована нити на физици нити је испитивање вишег душевног живота; психологија није ни карактерологија као наука о различитим типовима људи. Ничеов појам психологије би се, по Хајдегеру, пре могао захватити у смислу антропологије која означава: филозофско испитивање битка човека с обзиром на човекову сразмерност према бивствујућем у целини. „Антропологија“ је у том смислу „метафизика“ човека.

У погледу на Ничеову психологију, Хајдегер истиче да је Ничеова метафизика, тј. психологија једно „питање о „психичком“, тј. животном у смислу оног живота, који своје постајање одређује у смислу „воље за моћ“. Уколико она сачињава основни карактер свег бивствујућег, а истина о целини бивствујућег као таквог у целини је названа метафизиком, онда је Ничеова „психологија“ синоним за метафизику напросто. Да метафизика постаје „психологијом“, у којој свакако „психологија“ човека има истакнуто преимућство, то већ лежи у основи нововековног заснивања метафизике.“⁵

Али тек ће с науком о натчовеку (*Übermensch*), као науком о безусловној предности човека у бивајућем, метафизика достићи своје крајње и довршено одређење свога битка. Јер воља за моћ неограничено развија свој битак тек у лику натчовека. *Психологија* је за Ничеа тако наука о вољи за моћ, па у исто време захвата и темељна метафизичка питања.

Психологија је оно име за метафизику човека, која човека као таквог поима као субјект, као темељ и циљ свег бивајућега. Зато када Ниче говорио о нихилизму као „психолошком стању“ он указује да нихилизам поставља човека усред целине бивствујућег, затим, начин како се човек поставља у хармонији са бивајућим, и како га та хармонија обликује и прибавља важност. То не значи ништа друго него начин на који човек јесте као повестан. Такав начин се одређује из суштинске природе свег бивајућега као воље за моћ.

Ниче посматра нихилизам и у његовим различитим ступњевима и облицима, али постоје колебања у његовом значењу. Ниче ће потпуно отклонити мњење које је владало о нихилизму као узроку

5 Martin Heidegger, *Nietzsche II*, Verlag Günther Neske Pfullingen, 1961, 61.

пропадања. Нихилизам је сам по себи „логика“ пропадања која говори из и преко њега.

Према Милер-Лаутеровом схватању, природа декаденције - чија је логика нихилизам – код Ничеа важи само као посебан облик психолошког ослобађања енергије. Воља за моћ, која одржава ову енергију у јединству, сада тежи да се раздвоји. Водећа сила која је претходно организовала јединство целине сада је изгубила своју моћ. Ниче проналази ове знакове у моралним тврдњама о слободи појединцу, исто тако као и у експанзији политичке теорије са захтевом за „једнака права за све“.

„Таква општа заблуделост човечанства од његових основних инстинката, таква општа декаденција у судовима о вредности јесте упитни знак по преимућству, права загонетка, коју животињска фела „човек“ поставља филозофу.“⁶

Али Ниче при том радије говори о декаденци као „дисгрегацији“, али не као стању, већ као процесу, како примећује Милер-Лаутер. Декаденца је, посматрана као физиолошко стање, нешто животу потребно, наиме, као што Ниче примећује да су „*распад, иројадање, расшур* ... природне последице живота и животног рашћења“.⁷ У том смислу је сваки напредак у животу исто тако нужан као и појава декаденце. Уколико сада осмотримо како се морал односи према ономе декадентном видимо, према Ничевим тврдњама, да се на тлу морала води једна излишна борба против свих *порока, луксуза, злочина, па чак и ирошних болести*. Порок није узрок дегенерације, већ је последица, као и сваки облик хистерије, слабе воље, целибата, алкохолизма, анархизма. До сада су се сви наведени облици посматрали под обрнутом перспективом, наиме, као узроци декаденције. Насупрот таквом схватању, Ниче види различите симптоме болести као последицу, а не као узрок дегенерације. Тако су и скепса, расипништво духа, слабост воље, потреба за јаким надражајима, само последице декаденције. Према речима Милер-Лаутера, термин декаденција може означавати само једну фазу разједињења целине, али такође представља специфичан процес, а не просто механичко разлагање компонената. У свакој кохезији се претпоставља да један нагон себи подређују вишеструке нагоне и силе.

Међутим, како истиче Милер-Лаутер, нихилистичка дисгрегација је окарактерисана, и као кохезија, која је утемељена унутрашњом вољом. Воља која се налази у унутрашњем нескладу, тј. њено

6 Фридрих Ниче, *Воља за моћ*, Београд, Дерета, 2003, 48.

7 Фридрих Ниче, *Воља за моћ*, Београд, Дерета, 2003, 48.

неусклађено хтеће означава стање у коме сваки нагон има властити закон развитка и као такво детерминише конфликте у целини. Као сваки нагон, управљање воље према ништа изазива стање у коме нагони делују једни против других. Оваква неусклађеност воље је изражена код Ничеа у феномену аскетизма, који ће истраживати у трећем есеју *Генеалогije морала*.

Нихилизам као воља за ништа

Остајући при Ничеовом запису о нихилизму, треба одговорити и оправдати нихилизам који прати питање: шта нихилизам чини по питању вредности и њиховог превладавања?

Шта је битак нихилизма? Нихилизам је процес обезвређења досадашњих врховних вредности, који води најпре до стања да свет изгледа безвредно. При том, недостаје циљ, недостаје *одговор на Зашићо?*. Опстанак човека је постао без смера, јер се морално небо његових звезда угасило. То што се човек нашао у ситуацији да лебди у празнини - услед губитка до тада обавезујуће моћи морално-онтологијског истумачења бивства - јесте последица дуге владавине противприродног морала и оностраног, али привидно истинског света.

Пропадање вредности и нихилизам, као последица досадашњег тумачења вредности живота, темељно је збивање западне метафизике. Нихилизам метафизике избија из пропасти вредности које руше све досадашње истине о бићу у целини. Он са собом носи преокрет вредности које остају укључене у притајено очекивање превредновања вредности. Зато према Хајдегеровом схватању, Ничеов нихилизам не води у пуку ништавност, јер „његово бивство лежи у афирмативном начину једног ослобођења. Нихилизам тада казује: Ништа од досадашњих вредности не треба више важити, сво биће мора у *цјелини* ионако, тј. у *цјелини* на друге претпоставке бити постављено. Превредновање мора бити безувјетно и сво биће ставити у једну изворну једност.“⁸

Стога, Ничеов нихилизам није оно што би нам разумевање тог имена хтело рећи, наиме, да је наука или мњење које води растварању свих вредности у пуко ништа. *Бивство* (*das Wesen*) *нихилизма* се крије у превредновању тих вредности. Нова метафизика мора тежити за новим принципом постављања вредности и искушавати те вредности из метафизике воље за моћ.

8 Мартин Хајдегер, *Увод у Ничеа*, (приредио Шиме Вранић), Загреб, Знаци, 1980, 32.

Беседа о нихилизму говори да је све бивајуће ништа - нихил. Према Хајдегеровом становишту, нихил и нихилизам не стоје ни у каквој нужно вредносној повезаности са вредносним мишљењем. Зашто се онда тема нихилизма помиње у духу превредновања свих вредности, као пад вредности, пита Хајдегер? Свакако да у појму и речи *нихил* постоји вредносни призив. Ништа је нешто као против-бивство свег бивајућег. Оно је супротно свем бивајућем. Ништа је резултат негирања логичног извора. Да је ништа ништа, онда би говорење Не (*Neinsagen, Nichtsagen*) тј. негација изазвала потонуће или ишчезавање бивајућег у ништа, а само ништа не би ни постојало.

Наводно мњење у историји филозофије има право: *Нишита* није ништа бивајуће, није никакав предмет, како ће рећи Хајдегер. Ово питање не умирује, јер остаје питање да ли унутрашње бивство нихилизма, у моћи његовог господарства, остаје у томе да имамо *Нишита* иза неког *ничега* и нихилизам као обожавања голе празнине, као просто негирање. Хајдегер претпоставља да је питање о бивству нихилизма такво да питање о *Нишита* не узима озбиљно. То питање које се креће у шеми питања или-или остаје неразвијено. Остаје да се види у ком облику је могуће одговорити на питање о Ништа.

У својим предавањима о Ничеу Хајдегер анализира могућа значења *Нишита*, полазећи од етимолошког скривеног значења. Он увиђа, пак, да коренски извор латинског *nihil*, о којем су већ размишљали и Римљани (*nehilum*), није до данас појашњен. О том појму се говорило с посебним нагласком за бивствујуће у његовој небити. Подривањем бивствујућег налазимо *Нишита*. Тако можемо одредити његово „је“, његово постојање. На пример, при трагању за нафтом се ништа није нашло, наводи Хајдегер као пример за подривање бивствујућег. Ништа не значи некађе, негирање једног посебног бивајућег, већ потпуно, тотално негирање свег бивствујућег, бивствујућег у целини.

О *Ничему* као противбивству (*Gegenwesen*) свег бивствујућег не морамо, стога, другачије говорити него тако да говоримо, наиме, *шита* је *Нишита* – већ да је Ништа - оно што је насупрот свем бивајућем. Порицање, говорење не, (*Neinsagen, Nichtsagen*) је насупрот потврђивању (*die Bejahung*). Оба појма представљају темељне облике суђења, изјаве апофантичког логоса. Одатле се *Нишита* показује као резултат негирања логичког извора и наступа против логике, јер је „логика човеку потребна додуше да би исправно и уређено мислио, али оно што се само мисли, није потребно да постоји, тј. да се налази у стварности као стварно. Ништа које произлази из

негирања, из говорења не, је неко чисто мисаоно, најапстрактније апстракције. Ништа је напросто и једноставно „ништа“ и стога је најништавније.“⁹

Сада можемо посматрати и другу страну значења *Нишита*. Ако је *Нишита* ништа, ако Ништа не постоји, онда ни бивајуће никада не може пропасти у Ништа, како тврди Хајдегер, нити се у њему изгубити. Будући да ништа нема постајање, у том случају нихилизам је само илузија. Ако би то било тако, тада бисмо лако одбацили питање о нихилизму, сматра Хајдегер. Али када је реч о Ничеовом схватању нихилизма ствари су постављене другачије. Нихилизам је оно што смо наследили у последња два века, каже Ниче, а он се сада појављује „не зато што је мање воље за живот но што је пре било, него што су људи постали неповерљиви према „смислу“ који се може приписати злу, па и самом животу. Једно тумачење је одбачено: али како се оно сматра за једино, то се чини да живот нема никаквог смисла, као да је све узалуд.“¹⁰

Нихилизам најпре настаје, јер смо целом постојању приписали неки смисао којег у њему нема. Шта Ниче разуме под смислом? Од разумевања појма „смисла“ у великој мери зависи, по Хајдегеру, једно целовито разумевање бивства нихилизма.

Смисао за Ничеа значи, такође једну вредност, па уместо речи „бесмисленост“ он радије користи назив „безвредност“. Ниче под смислом разуме „сврху, циљ“ нечега. С тим појмом се мисли оно чему и због чега је све деловање, владање и догађање. Живот је вредан живљења, само ако је инспирисан циљевима, а насупрот томе нихилизам може бити дефинисан као бесциљност или недостатак циља. Стриктно говорећи, у нихилизму је раздвојен циљ од његових вредности, где циљ означава стање ствари које се настоји постићи деловањем, а вредности при том одређују *разлог* (*reason*) због којег је вредно тежити одређеном стању ствари. Ми можемо као пример навести благостање или морално добро као вредности, иако оне можда не означавају стање ствари. Бернард Регинстер у делу „*The affirmation of life*“ увиђа да овај Ничеов термин „смисао“ носи у себи двозначност. Насупрот њему, појам „идеал“ он изражава концизно. Идеал означава драгоцен и вредан циљ. Када Ниче говори о циљевима, он има у виду не било које циљеве одобрене као вредне, већ циљеве за чије достизање су потребни услови реализације вредности које су постављене у тим циљевима. Са становишта

9 Martin Heidegger, *Der europäische Nihilismus* in: Nietzsche II, Verlag Günther Neske Pfullingen, 1961, 52.

10 Фридрих Ниче, *Воља за моћ*, Београд, Дерета, 2003, 65.

хришћанског концепта морала, благостање је неопходан циљ. Стога, када Ниче говори о недостижним циљевима, како увиђа Регинстер, он у ствари говори о нереализованим вредностима. Ниче тврди да смисао који је недостижан губи способност подстицања и више не постоји сврха да се достигне недостижно. Али, уколико се живот до сада постављао у релацију са одређеним вредностима које су постављене у циљевима, произлази да и сам живот постаје бесмислен, тј. безвредан, бесциљан.

Ниче набраја шта би могао бити тражени смисао: природни ред света, вечни мир, приближавање неком општем стању среће, или разрешење у неком општем стању Ничега. Зашто хтети Ништа? Човекова воља као таква увек захтева неки циљ, и пре би хтела и само *Ништина*, него да ништа неће. Да ли се у хтењу ничега крије, пак противречност, или пак могуће решење нихилизма?

Доминација *воље за ништина* постаје значајан феномен за проблем нихилизма. У *Генеалогији морала* Ниче истражује феномен аскетизма, у којем је *воља за ништина* постала господар над животом. Аскетизам је само један од облика воље за ништа, а сам нихилизам је у својој основи та *воља за ништинавилом*. Ниче проналази у аскетској пракси несразмеру воље, несклад у њеној унутрашњости. Ако погледамо Ничеове аргументе из *Генеалогије морала*, аскетски идеал с једне стране, пориче живот, показује аверзију спрам живота, док се с друге стране, тај идеал показује у вештини одржања живота. Аскет је најбољи пример особе која у исто време и афирмише и негира живот. Он истовремено говори и да и не животу, али тако да су обе тврдње преплетене и ограничавају апсолутно важење обе стране. Аскетски свештеник, који на пример умирује бол, истовремено га још јаче подстиче. Његова делатност на крају доноси још дубљу патњу, животно-деструктивнију. Свештеник је за Ничеа само „лажни лекар и спаситељ“ који патећи живот само задржава у патњи. Аскетски идеал који је дуго за Ничеа важио као једини идеал, задржава своју идеалност у путањи воље која иступа против природе у човеку и тако задобија напонску снагу саме воље.

Предавање аскетским идеалима је, према Ничеовим речима, само тенденција живота ка Ничему. Аскетска мржња усмерена је према свем људском, животињском, у гнушању пред оним чулним, лепим, а „та жудња да се напусти сваки привид, промена, постајање, смрт, жеља, сама жудња (...) значи *вољу за ништинавило*, одвратност према животу, побуну против најосновнијих претпоставки живота, али то јесте и остаје *воља!*“¹¹

11 Фридрих Ниче, *Генеалогија морала*, Београд, Дерета, 2003, 276.

Та воља је била, како увиђа Финк, само воља за ничим, нихилистичка тенденција живота, идеалност која је непримерена природи. Али Ничеу није стало, како увиђа Финк, да одбаци идеал, већ „да га у новом смислу учини примереном животу. Човјек постаје мост ка натчовјеку. Идеалност се мора изнова мислити из структуре самопревладавања живота, из степенастог пута воље за моћ. Аскетски идеал је до сада био једини идеал, након *Заратустре* постоји проту-идеал.“¹² Аскетска воља, која се налази у сталној напетости, хоће *Нишита* оностраности, моралних идеја, а негира овај земаљски, живући живот.

Логика доминантне воље за ништа побеђује само ако је у свом језгру усмерена против нагона. Овде се јавља једна противречност на коју ће указати Милер-Лаутер. Наиме, ми морамо поставити питање како може бити *Нишита* оно што воља хоће, како ништа може бити предмет хтења? Како мора бити схваћена воља која је усмерена према ништавилу, будући да је основна чињеница људске воље тежња ка неком циљу или сврси. И као што Ниче каже: воља сама ће радије *хтећи нишита, него не хтећи*. Страх пред празнином нехтења је темељно својство човекове воље. И управо из тог основног дејства човекове воље, да је воља радије воља за ништа као нехтење, даје Ничеу јемство за његов став да је воља у својем бивству воља за моћ. Смисао, циљ, сврха постоје тако што их воља, тиме што је воља, омогућава и дозива. Где је воља, тим пре се већ поставља циљ, па било то и сâмо *Нишита*.

У тој тежњи за ништавилом воља је обузета властитом самодеструкцијом. Али будући да је за Ничеа воља увек воља за моћ, Милер-Лаутер поставља питање: да ли воља за ништа може постојати као воља за моћ? Јер ако је воља за ништа у једном моменту постала господар воље за живот, онда воља за ништа делује као воља за моћ. Ниче у својим испитивањима и критици хришћанства изражава став да воља, чак и у нихилистичкој вољи за крајем, жели моћ. Тако и у природи процес пропадања стоји у служби воље за моћ. На изванредан начин, по Милер-Лаутеру, у Ничеовој констатацији о вољи за ништа можемо пронаћи скривену вољу за моћ. Међутим, „ако је Ниче говорио о вољи за моћ као простом метафизичком основном принципу који се развија из самога себе, онда би тврдња да се моћ налази у вољи за ништавилом била апсурдна.“¹³

12 Eugen Fink, *Nietzscheova filozofija*, Znaci, Zagreb, 1981, 164.

13 Wolfgang Müller-Lauter, *Nihilism as Will to Nothing* in: Nietzsche (His philosophy of contradiction and the contradiction of his philosophy), University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 1999. 46.

Воља за ништа је управо она која осуђује вољу за моћ и као таква је против-воља. Она делује у апсолутној супротности према животу. Ничеов говор о конфликту слабе и јаке воље у *Генеалозији морала* је само симплификација, која на груби начин може показати градацију ступњева воље, разјаснити проблем декаденце и учинити јаснијом суштинска обележја антитеза које одређују његово филозофско мишљење.

Сада да се вратимо питању на који начин је могуће говорити о бивству ничега код Ничеа. Хајдегер је увидео ту неразрешиву дилему која се креће у шеми или-или. Ништа „је“ или неко свеколико негирање, или пак мора бити неко бивајуће. Будући да *Ништа* никако не може бити бивајуће, остаје да се мисли како је потпуно ништавило. Одатле Хајдегер и закључује да питање о *бивству ничега* не би било правилно постављено преко шеме или-или. Такво питање о бивству нихилизма преко схеме или-или није постављено ни код Ничеа. Ничеов појам нихилизма је постављен на нихилистички начин, или како ће то Хајдегер прецизније исказати: *Ничеов појам нихилизма је нихилистички по свом појму*. Ниче на нихилистички начин искушава нихилизам, а не преко простих тврдњи о *Ништа* као простом обожавању празнине, јер је он

„као филозоф и пустињак по инстинкту, који је нашао своју добит у усамљености, у остајању по страни, у стрпљењу, оклевању, у спорости, као какав дух мерач и кушач, који је једном већ залутао у лавиринт будућности; као дух аугур који *гледа уназад* кад објављује будућност; као први савршени европски нихилист, који је, пак, иживео нихилизам у сопственој души – који га је оставио за собом, савладао га и изашао из њега.“¹⁴

Ипак, извесне карактеристике нихилисте код Ничеа могу изазвати мишљење да нихилизам упечатљиво носи у себи негативан карактер, јер нихилиста негира на двоструки начин када говори: „овај свет, у коме живимо, заблуда је – овај наш свет *не* би требало да постоји.“¹⁵

Нихилист најпре негира постојећи свет, а потом и онај надчулни свет супротстављен овом свету. Хајдегер у овом негирању открива да иза тог дуплог негирања постоји ипак једно потврђивање једног света, које одбацује досадашње, а установљује *Ново*, при чему не признаје надсвет.

Међутим, када Ниче себе представља као савршеног нихилисту он има у виду и одређени степен нихилизма који одговара интен-

14 Фридрих Ниче, *Воља за моћ*, Београд, Дерета. 2003, 31.

15 Фридрих Ниче, *Воља за моћ*, Београд, Дерета. 2003, 248.

зитету савршеног нихилистичког духа. Екстремни нихилизам као активни нихилизам, или оно што Ниче концизније именује екстатичким нихилизмом, одговара принципу процене вредности – вољи за моћ. Нихилизам је тек у екстатичком нихилизму пронашао пут у своје бивство, док су остали ступњеви нихилизма - непотпуни, пасивни нихилизам, затим, активни, екстремни нихилизам и нихилизам као међустање - само ступњеви унутрашње законитости процене вредности. Ниче именује екстатички нихилизам као *класични нихилизам*, који представља врхунац његове метафизике нихилизма. Екстремни, али екстатички нихилизам уклања досадашње вредности, заједно са натчулним идеалима и отвара слободан простор за ново постављање вредности.

Тако је бивство метафизике нихилизма тек могуће у свом довршеном облику као екстатичком нихилизму, где нихилист - посежући за вољом за моћ као принципом нових вредности - *достигне идеал највеће моћности духа*. Моћ да се смрт Бога појми као консеквенца оне повести која је створила Бога тј. да се порекне метафизички мишљен истински свет као „божански начин мишљења“ јесте моћ нихилистичког мишљења. Ничеов нихилистички начин мишљења управо је тај истински божански начин мишљења „не зато што је то начин мишљења једног бога, него је то мишљење човјештва које се ослободило од терета робовања боговима и тиме само задобило неку врсту божанствености. Нихилизам такве природе опрека је оном силаску живота који Ниче означаје као декаденцију.“¹⁶

Према свом метафизичком појму, нихилизам је вид уништења досадашњих врховних вредности на темељу унапред-делујућег превредновања, које узима вољу за моћ као принцип постављања вредности. Превредновање стога не значи да су на место старих вредности постављене нове, *већ да само место бива наново одређено*, закључиће Хајдегер. Старе вредности су тек у процесу превредновања постављене као вредности тј. постављене у свом бивственом основу и као такве појмљене на темељу воље за моћ. „Превредновање је, строго мишљено, пре-мишљење бића као таквог у цјелини на „вредности“. То укључује: Темељни карактер бића као таквога јесте воља за моћи.“¹⁷

Погрешно би било ослонити се само на тумачење Ничеовог нихилизма као начина превредновања свих вредности зарад самих вредности. У том случају његова мисао би била вредносна. Вредносна мисао код Ничеа има такву улогу која је у својој основи, пре

16 Eugen Fink, *Nietzscheova filozofija*, Znaci, Zagreb, 1981, 190.

17 Martin Hajdeger: *Nietzscheova metafizika u: Uvod u Ničea*, Zagreb, Znaci, 1980. 36.

свега, метафизичка, јер он саме вредности мисли метафизично, на путу догађања саме повести метафизике. Према Хајдегеровом тумачењу, мишљење вредности у Ничеовој филозофије огледа се у мишљењу битка бића, али не у нужном смислу, већ у његовом небивству (*der Unsinn*). Другачије речено, мислити битак бића значило би мислити битак бића у њиховом небивству. То је оно што треба показати у наслеђеном мишљењу метафизике вредности.

Насупрот метафизици вредности, Ниче поставља метафизику воље за моћ, а сама воља за моћ је, како наводи Хајдегер, и „субјект и објект метафизике, коју прожима мисао вредности. Име „метафизика воље за моћи“ је у том једнозначном значењу двозначна. Нихилизам најпре треба појмити као повест постављања вредности. Назив „постављање вредности“ [*die Wertsetzung*] употребљавамо у двоструком значењу. Оно обухвата: постављање врховних вредности, превредновање тих вредности као њихово одстрањивање, превредновање тих вредности као постављање нових вредности“.¹⁸

Нихилизам треба посматрати као повест, истиче Хајдегер у одељку „Nihilismus als Geschichte“. Он за Ничеа представља суштину западне повести, јер одређује законитост метафизичких стајалишта и њихових односа. Нихилизам се не састоји у познавању историјских појава, које би се могле приказати као нихилистичке, већ се темељи у поимању корака међуступњева и међустања од њиховог развредновања до превредновања вредности. Полазећи од кривотворења врховних вредности, обезвређивања, свргавања, па новог постављања вредности као превредновања, унутар свих ступњева превредновања срећемо се са законитошћу унутар процена вредности, у којима се корени тумачење света.

Ничеова проблематика ниҳилизма изражава специфичност у односу на све друге облике ниҳилизма у историји филозофије. Ниче реципира само и једино европски ниҳилизам. Хајдегер указује на нужност да Ничеов ниҳилизам треба појмити у оквиру историјске констатације. Као што је по Хајдегеру нужна „деструкција“ метафизике, тако и европска метафизика нужно води у европски ниҳилизам.

Термин ниҳилизам нпр. у свести руске интелигенције упућује на сасвим друго историјско значење спрам европског ниҳилизма. Концепција руског ниҳилизма сазрева из односа према позитивизму. Тургењев нпр. уместо ознаке позитивизма употребљава из-

18 Martin Heidegger, *Der europäische Nihilismus* in: Nietzsche II, Verlag Günther Neske Pfullingen, 1961, 91.

раз нихилизам да би тиме изразио доминацију онога што је чулно дохватљиво. Уколико је реално само оно што је чулно дохватљиво, тада се мора порицати све оно што проиходи из традиције, религије, историје. Тургењев наслућује опасност од нихилизма у наведеном смислу, који води осиромашењу и редукцији духовног живота, наиме, према позитивистичком принципу који своди реалност само на практично верификовано и употребљиво. Према Бранку Павловићу, Ничеов израз европски нихилизам не треба схватити као експанзију позитивистичке оријентације, јер он за Ниче значи нешто много више.

Ниче је први препознао владавину нихилизма, већ у претходним вековима, двехиљадугодишњем временском распону. С једне стране, његови узроци су крију већ у Платоновој метафизици, напуштањем периода предсократске Грчке, потом у картезијанској филозофији, беконовском емпиризму, хришћанским идеалима. Нихилизам је од почетка владао у метафизичкој филозофији, хришћанском моралу и религији, али тајна ових повесно повезаних моћи излази на видело тек кад те исте моћи долазе до свог краја. Морал тако умире од самога себе, а вредности које су у најдубљем смислу биле животни програми откривене су само као горки квасац у вину живота. Вредности су биле само „набачаји“ којима је живот себи давао налоге.

Пад највиших вредности, с друге стране, очитује се у великој Ничеовој мисли која није просто само констатација или обичан аформизам,¹⁹ већ изрека *Боџ је мршав (der Got ist Tod)* упућује на

19 Ничеов афористички стил појављује се као покушај трансцендирања збрке појмова у циљу да се добије објект по себи, објект какав јесте. Ниче у том маниру методолошки користи стил декаденције у сврху „експериментализма“, како мисли Кауфман. Кључни термин који Ниче користи у ту сврху је *Versuch* (нпр. *Покушај превредновања свих вредности, Покушај самокритике...*), али треба имати у виду његово стриктно значење за Ничеа. Покушаје које Ниче спроводи у критици дотадашње традиције филозофије нису просто мисаони покушаји, који немају никакво научно утемељење. У немачком говорном подручју је потпуно исправно да се за научна истраживања говори у маниру *Versuch*. Стога и смисао Ничеовог „покушаја“, или онога што он жели да тим покушајем освести, има карактеристику научног експеримента. Питања која по Ничеу одговарају смислу његових експеримената су она питања на која можемо одговорити: *Veruschen wir`sl!* Хајде да то покушамо, искушавамо. За многа Хегелова питања Ниче није показивао особит интерес. Из простог разлога јер су за њега она била сувише апстрактна да би одговарала Ничеовом начину живота и мишљења. Ничеова одлука да живи у складу са својим властитим одговорима није његова накнадна мисао. Он искушава проблем дубоко и само они проблеми који су искушани тако дубоко заузимају подробно разматрање. Само они проблеми који су по себи тако моћни да угрожавају мислићев садашњи начин живота воде ка филозофском истраживању. Они означавају самовољно ограничавање ствари субјекта, која су по Ничеу потребна за испитивање проблема. Ниче је, не мање у односу на Хегела, желео да филозофија постане научна, али наука нема исто значење за оба мислиоца. Увид, који је Ниче

губитак моћи Бога и његов утицај на усмерење човека савременог света. Ничеова изјава, по Хајдегеру, није никакво откриће песничког заноса, нешто саопштено сасвим случајно. Најава нихилизма није никаква безазлена контемплација традиционалне метафизике, већ је посматрана као историјски процес који у самом себи носи истину о себи, истину у смислу грчки схваћеног појма истине као *'αλήθεια*. Према таквом схватању, нихилизам је увид у збивање постојећег узето у целини.

Критика досадашњих врховних вредности је Ничеов задатак у односу на активно довршење смрти Бога, где је мисао Бога схваћена морално-онтолојски. Та мисао, која влада у последњој фази метафизике, мора се довршити на двоструки начин. Мисао смрти Бога је с једне стране, повесна интерпретација модерног положаја човека при надоласку нихилизма, а с друге стране, мора обухватити критику религије, морала и филозофије у светском раздобљу метафизике. За Еугена Финка, ова драма умирућег Бога мора проћи кроз наведене критике, да би отворила један страховит и језиво леп, *шраѓички* поглед на свет.

Песимизам као наслућивање нихилизма

Да ли је могуће извући позитиван закључак из песимизма, или је реч о контрадикцији у терминима? Често се мислило да песимизам не може озбиљно бити узет као филозофија, јер радије води ка резигнацији. Ничеов епиграм из „Веселе науке“ упућује да постоје и неке друге врсте песимизма, чије последице не воде неизбежно у очај. Песимизам је модерни феномен, као што је то и идеја прогреса и различите филозофије које проистичу из те идеје. Међутим, европска временска-свест не ауторизује само идеју прогреса. Песимизам је, такође, један од њених потомака, скривени близанац прогреса у модерном политичком мишљењу. Као што су многи историчари уочили да линеарни смисао историјског времена, који се појављује у раном периоду модерне епохе, чини могућим и нову врсту политичког мишљења. Доктрина песимизма, која је супротна идеји прогреса, јесте модерни феномен.

покушао формулисати у његовим афоризмима, као у научним експериментима, не може бити игнорисан од стране научног система. Док системи долазе и одлазе, експеримент – различито интерпретиран – остаје. Ниче је чак у афоризму видео форму саме вечности. Он значи потпуно искушавање, са отвореним умом и без резерве. (Walter Kaufmann, *Nietzsche's Method* in: Nietzsche (Philosopher, Psychologist, Antichrist), Ewing, NJ, USA: Princeton University Press, 1975, 78-85).

Лајбниц први користи израз „оптимум“ који одговара „максимуму“ и „минимуму“ у његовој *Теодицеји* из 1710. Француски писци су од тада почели да се односе према Лајбницовој доктрини као доктрини оптимизма. Он се популаризује и у Енглеској преко Волтеровог *Кандида* из 1759.

У филозофском смислу, појава песимизма датира из времена 1750. и појавом Русоове *Расправе о уметности и науци*, где је човек окарактерисан као морални изрод. Међутим, песимизам постиже свој јасан израз у Шопенхауеровој филозофији, особито у делу „Парерга и Паралипомена“. Оригиналношћу песимизма сагледана је у томе што се не заступа радије као теорија, него као психолошка диспозиција. Импликације песимизма се не могу истраживати на основу ефекта патње, оне се морају посматрати са теоретског становишта одакле и проишходе. Развој Ничеовог песимизма се најбоље може сагледати на основу његовог разилажења од Шопенхауера. Песимизам није важан појам Ничеове филозофије, већ традиције која се мора превазићи. Истовремено, песимизам није термин специфичан за Ничеову филозофију. Касни 19. век је једини период у којем песимизам ужива широку респектабилност у популарним и интелектуалним дискусијама. Ниче у 1880.-тим учача неколико различитих типова песимизма.

Једна линија тог песимизма влада у Русији, код Достојевског и Толстоја, естетички песимизам, романтични и антиромантичарски песимизам, епистемолошки песимизам, анархистички песимизам, Шопенхауеров, итд., све до моралног песимизма који заступа Ниче сам. Ипак, оно што је заједничко свим облицима песимизма, Ниче види у одбијању или у правцу „не-говорења“ животу.

Према Ничеовом схватању, песимизам Шопенхауерове филозофије, а такође и песимизам Едуарда фон Хартмана нужно воде у нихилизам. Критички настројен према песимизму који је владао у тадашњој Немачкој, Ниче се окреће песимизму друге врсте, који је супротан тадашњем популарном појму и назива га *песимизмом јаких*. Ова алтернатива песимизма, по Јошуи, израста из песимизма пре-сократске Грчке и Шопенхауерове филозофије, али Ниче оштро разликује оно што је назвао „мој песимизам“ и песимизам који му предњачи. Коначно, Ниче именује ту алтернативу као „диониски песимизам“ и открива нам значење тог термина у спису „Весела наука“.

Иако Ничеов дониски песимизам каже *Не* он се ипак разликује од осталих облика. За Ничеа је то становиште личног понашања, предлог како руководити људским условима и изаћи на крај са ос-

новним проблемима егзистенције. Као што Ниче каже: „Далеко од психолошке диспозиције, он је сет практичних правила чији је циљ да воде индивидуу кроз хаотичан и зачаран свет у којем проналазимо себе“.²⁰

Појављивање појма песимизма у Ничеовим раним радовима дугује, пре свега, утицају Шопенхауера. Међутим, грчку верзију овог појма он приказује у разлици према Шопенхауеру. У издању из 1886. Ниче у свом делу „*Рођење трагедије*“ додаје поднаслов „Хеленизам и песимизам“, где су његова испитивања усмерена ка односу „добре, јаке воље старијих Грка према песимизму“ и његовом контрасту према „оптимизму“ који је инициран сократовским рационализмом. Ниче код Грка наслућује *диониски песимизам*, чије је схватање било помућено Шопенхауеровим утицајем. Касније, Ниче ће видети грчки песимизам на свој сопствени начин. У *Рођењу трагедије* имамо почетну верзију Ничеовог раног схватања песимизма. Иако се Шопенхауеров песимизам не може поредити са грчким, ипак он служи Ничеу као модел.

Када се доводи у сумњу однос вредности и постојања? Неослобођени знак питања израста још из Ничеових полетних младачких мисли о томе: шта се крије иза тобожње *ведрине* Хелена и *хеленске уметности*? Да ли су Хелени створили уметничко дело песимизма? Како да је код Хелена, оног људског соја који је највише подстицао на живот, била потребна трагедија? Да ли се та потреба за трагедијом јавља из једног осећаја лагодности, преобиља живота? Ту Ниче наслућује да може постојати не онај песимизам који нам је увећано познат код Индијаца, песимизам као знак опадања духовне снаге, *знак пропадања, изолационости, заморених и ослабљених нагона*, већ песимизам снаге. Поменути облик песимизма ће Ниче јасно експлицирати у *Вољи за моћ*. Ипак, Ниче већ у *Рођењу трагедије* почиње са увидом у различите нијансе песимизма. Ничеово наслућивање нихилизма дешава се управо преко предформе нихилизма тј. песимизма, који Ниче најпре испитује на основу увида о односу старих Грка према животу. У једном обрату од Индије - религије Брамана, Грк показује своју надмоћност, не у опадању снаге и идеала, већ у интелектуалној склоности за оно *проблематично у живој*, у неустрашивој храбрости да искушава живот, да жуди за стравичним, суровим, језивим. Песимизам снаге тражи свог непријатеља са којим ће моћи окушати своје „*страховање*“.

20 Joshua Fao Dienstag, *Nietzsche's Dionysian Pessimism*, The American Political Science Review, Vol.95. No. 4. 925.

Након смене песимизма снаге, са појавом Сократа у Грчкој, наступа песимизам слабости, који води дубоко у дијалектику и анархично олабљивање нагона за оним стравичним. Посматрана као симптом живота – научност је само изврдавање страха пред песимизмом. Сократов интелектуализам само је одбрана од истине, као и свака научност.

Активни песимизам има црту песимизма јачине, чија се храброст исцрпљује у одбацивању идеалистичког искривљивања живота, заступа живот који је ослобођен идеала, било каквог улепшавања.

Ниче означава обе форме песимизма - песимизам слабости и песимизам јачине - као предступањ нихилизма. Песимизам снаге ни за шта не мари: трезно гледа на силе и моћ, које узрокују опасност, спознаје услов који, упркос свему, гарантује савлађивање ствари. Песимизам као слабост и пропадање све види у перспективи пропадања, распада, у свему томе види само оно што је мрачно. Проналази у свему какав разлог за неуспех. Чим се нешто догоди, он тражи некакво поређење, пример у ономе што се раније догодило. На тај начин се, по Хајдегеру, песимизам као пропадање разрешева у *истиоризму*. Песимизам слабости наивно оптужује живот, тиме укључује негацију и изговара *Не* грозоти живота, чак и преобилу, и као што увиђа Финк, опонира чак и насладе у којима су љубав и смрт испреплетени.

У периоду када пише *Рођење трагедије* Ниче не посматра песимизам и оптимизам као супротна гледишта на свет, као што ми то данас чинимо, јер је песимизам „много оригиналнији и старији од оптимизма“. Песимизам је подручје јонских филозофа који претходе Сократу и чије учење поседујемо једино у фрагментима. Уместо да конструишу једну систематску, уређену филозофију, као што су учинили Платон и Сократ, пред-сократски филозофи су захватили хаотичну и неправилну природу света и покушавали да са њом изађу на крај, колико је то могуће. Такав песимизам се за Ничеа јавља само као последица сазнања апсолутне илогичности светског поретка.

„У филозофија у трагичном раздобљу Грка“, постхумно објављеном есеју, који је писан паралелно са *Рођењем трагедије*, Ниче повезује Анаксимандра са Шопенхауером и назива га првим филозофом старине. Он описује Анаксимандра као истинског песимисту, о чему сведочи наредни фрагмент:

„Где су ствари настале, ту се оне – сходно нужности – морају такође вратити и нестати: јер оне морају да плате глобу и да им се – према поретку времена – суди за њихове неправедности“²¹.

Бивање - постајање се посматра као казна од вечитог бића, као неправда која мора испаштати пропашћу. Време је претешко бреме за људска бића, јер оно води до крајње деструкције свих ствари.

Ниче касније схвата и саму трагедију као последицу овог песимистичког погледа, који свет види у константном кретању, константном процесу постајања (*werden*) и на тај начин у непрекидном процесу деструкције, како наводи Јошуа. Разарање времена не може бити компензирано кроз трагедију, али се може разумети: „Трагедија је у својој суштини песимистичка. Егзистенција по себи је нешто веома страшно, човек нешто неозбиљно.“ (KGW 3.2.38) Ниче не одобрава закључак, који је нарочито популаран после Аристотела, да трагедија нуди неку врсту очишћења од емоција, уопште од страшних истина људских стања. Такође, он одбија учење да трагедија садржи неку врсту моралних лекција које важе као инструкције етичког понашања. Уместо тога, трагедија служи да нам представи очигледну страшну ситуацију људске егзистенције, коју описују пре-сократски филозофи, ситуацију коју би наши умови могли избегавати.

Трагички поглед је од почетка у вези са Дионисом, „мајком мистерија, трагедије, песимизма“. *Трагедија је излив мистичко-песимистичког сазнања*. KGW (3.3.73), где је песимистичко сазнање било филозофска база за драме Софокла и Аексилуса.

Упознати феномен трагедије значи упознати *неизмерни феномен дионизијског*. Ниче пита: какво је физиолошко значење оно лудило из којег је израсло трагичко код старог Хелена? Трагедија је поникла из дионизијског лудила, закључиће Ниче у супротности према Сократу и Платону, који се физиолошки негативно односе према животу. Они су само *оруђа пројасни феномена дионизијског*, јер

„судови о вредности живота, за или против, не могу никада коначно да буду истинити: они имају вредност само као симптоми, они долазе у обзир само као симптоми, – сами по себи, такви судови су глупости. Према њима ваља обавезно пружити своје прсте, и покушати схватити прву чудесну финесу, да се вредност живота не може утврдити.“²²

21 Фридрих Ниче, „Филозофија у трагичном раздобљу Грка“, Београд, Графос, 1979. 24.

22 Фридрих Ниче, *Сумрак идола*, Београд, Чигоја, 2005. 16.

Трагичко филозофирање је уметничко филозофирање, филозофирати уметнички значи привидност реалитета ставити на пиједестал врховне стварности. Трагички уметник није песмист, он је обузет дионизијским духом.

Трагедија и трагичко мишљење захтева од појединца да буде посвећен у нешто надлично. Она је ту да би обуздала ужас неспокојства који прети индивидуи смрћу и временом. Али на таквом животном путу тражити нешто *свеишо*, које награђује за све патње и борбу Ниче назива трагичном настројеношћу духа. Ићи у сусрет пропасти с трагичком настројеношћу духа, то је највиши задатак будућег човечанства. За Ничеа „постоји само једна нада и једно јемство за будућност човечанства: оно лежи у томе да трагична *настројеност* духа не одумре у њему,“ и на најоптимистичнији начин буди најискренију наду да ће се трагична мисао поново родити у животу. Трагично у себи носи највишу радост, јер је општа и изнад појединца, човека, чиме он тек увиђа скривену везу и кретање свег људског напредовања. Само дионијски бог и човек могу себи допустити најужаснији чин сваког разарања, растварања и порицања, овладавају ужасавајућим безумљем привидног хаоса и све сливају у оно што је било неспојиво. Код оних који су најбогатији обиљем живота, оно ружно и зло изгледају дозвољени, који у пратњи оплођавајућих сила стварају из сваке пустиње бујни живот.

Ниче очекује песимизам будућности - као оно што је код Ничеа најличније и најсвојственије дубини његовог живота - наиме, *дионизијски песимизам*. Диониско више не припада идеалистичком затварању, теоретском филозофирању, хладном царству идеја, филозофирању које не слуша живот. Филозоф бога Диониса не пориче музику живота. Свакако, дионијско не треба доводити и везу са песимизмом, који је сагледан у виду неумитне људске беде и невоље. Диониско има превасходно космички карактер, изражава исконску напетост света. Трагичко које изражава *диониско* није по себи само чисто људско. Трагичка природа је смисао самог света, противречна природа самог света и космоса.

Трагичко увиђање и мисао о неуништивости и радости живота имају приоритет, упркос свем ужасу и апсурду који раздиру. Трагичко филозофирање је у бити облежило Ничеово младалачко филозофско прегнуће. Оправдање света као естетског феномена и живота налази у њему своје прве покушаје.

Појам трагичког се може схватити као средишњи појам Ничеове филозофије. На трагу појма трагичког, по Рози Пфефер могуће је успоставити „систематско јединство“ његовог целокупног

мишљења. Трагичка мисао, у односу на остале Ничеове мисли, обилује плодношћу, чуднесном снагом преображавања, како каже Михајло Ђурић, а истовремено је и покренула младог мислиоца на озбиљан и дубок мисаони напор. Трагичка мисао остаје кључно становиште Ничеовог саморазумевања, одакле ће се развијати, као из своје основе и почетне тачке, све његове мисли. Читава Ничеова филозофија налази свој први и последњи темељ управо у трагичкој мисли, па се надаље преображава, искушавајући њене првобитне скривене могућности на сваком даљем кораку.

„Неће бити да је Ниче икад потпуно прекинуо са својим филозофским почетком. Поготово с обзиром на то да је на крају био чак савршено свестан колико зависи од њега. О томе постоји једно његово недвосмислено изјашњење.“²³

Ниче својом последњом мишљу, мишљу о вечном враћању истог, поново дотиче место са којег је пошао из „Рођења трагедије“. На основу трагичке мисли он успоставља принцип новог одређивања вредности као вољу за моћ. Он се и тада у „Вољи за моћ“ враћа темељу из којег је и проистекла воља, моћ, обухватајући тако своју најранију мисао.

Литература

- Ashley, Woodward. *Nihilism and the postmodern in Vatimo's Nietzsche*, ISSN 1393-614X *Minerva - An Internet Journal of Philosophy* Vol. 6 2002.
- Ватимо, Ђани. *Крај модерне*, Нови Сад, Братство-јединство, 1991.
- Грлић, Данко. *Friedrich Nietzsche*, Загреб, Библиотека знанствених радова, 1981.
- Gilman, Sander. *Nietzschean Parody: An Introduction to Reading Nietzsche*, Aurora, CO, USA: Davies Group Publishers, 2001.
- Gray J. Glenn. *Heidegger „Evaluates“ Nietzsche*, *Journal of the History of Ideas*, Vol. 14, No. 2. (Apr., 1953), University of Pennsylvania Press.
- Dienstag, Joshua Fao. *Nietzsche's Diniyan Pessimism*, *The American Political Science Review*, Vol 95. No. 4.
- Ђурић, Михајло. *Пушеви ка Ничеу*, (Прилози филозофији будућности), СКЗ, Београд, 1992.
- Ђурић, Михајло. *Ниче и метафизика*, Просвета, Београд, 1984.
- Kaufmann, Walter. *Nietzsche (Philosopher, Psychologist, Antichrist)*, Ewing, NJ, USA: Princeton University Press, 1975.

23 Михајло Ђурић, *Пушеви ка Ничеу*, Београд, Српска књижевна задруга, 1992. 85.

- Krell, David Farrell; Capuzzi A. Frank; Stambaugh Joan and Michael Allen Gillespie. *Heidegger's Nietzsche*, Political Theory, Vol. 15, No. 3. (Aug., 1987) Sage Publications.
- Löwit, Karl. *Od Hegela do Ničea*, Sarajevo, Veselin Masleša, 1988.
- Löwit, Karl. *Aufsätze und Vorträge*, Verlag W. Kohlhammer GmbH, Stuttgart Berlin Köln Mainz, 1971.
- Müller-Lauter, Wolfgang. *Nihilism as Will to Nothing in: Nietzsche (His philosophy of contradiction and the contradiction of his philosophy)*, University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 1999.
- Ниче, Фридрих. *Рођење шрагедије*, Граматик, Подгорица, 2001.
- Ниче, Фридрих. *Филозофија у шрагичком раздобљу Грка*, Графос, Београд, 1979.
- Ниче, Фридрих. *Весела наука*, Графос, Београд, 1989.
- Ниче, Фридрих. *Људско, сувише људско, (Књиџа за слободне духове)* Дерета, Београд, 2005.
- Ниче, Фридрих. *Генеалоџија морала (полемички спис)*, Графос, Београд, 1990.
- Ниче, Фридрих. *Сумрак идола (или како се филозофира чекићем)*, „Златна греда“, Чигоја штампа, 2005.
- Ниче, Фридрих. *Тако је џоворио Заратустра (Књиџа за свакоџ и ни за коџа)*, ИП Књиџа, Нови Београд, 2001.
- Ниче, Фридрих. *Воља за моћ*, Дерета, Београд, 2003.
- Friedrich Nietzsche, *Der Wille zur Macht*, Alfred Kröner Verlag/Lepzig, 1978.
- Poellner, Peter. *Nietzsche and metaphysics*, Oxford University Press, 2000.
- Павловић, Бранко. *Увод у савремену филозофију*, Београд, Плато, 2003.
- Reginster, Bernard, *The affirmation of life*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England, 2006.
- Solomon, Robert C. *The Joy of Philosophy*, University of Texas at Austin, Oxford University Press, 2006.
- Schopenhauer, Arthur. *Parerga und Paralipomena: kleine philosophische Schriften*, Band IX, Diogenes Verlag AG Zürich, 1977.
- Fink, Eugen. *Nietzscheova filozofija*, Zagreb, Znaci, 1981.
- Conolly, Oliver. *Pity, Tragedy and the Pathos of Distance*, European Journal of Philosophy, Volume 6, Issue 3, 277-296.
- Heidegger, Martin. *Nietzscheova metafizika: Uvod u Nietzschea*, Centar za kulturnu djelatnost SSO Zagreb, 1980.
- Хајдегер, Мартин. *Шумски иушеви*, Плато, Београд, 2000.
- Хајдегер, Мартин. *Предавања и расправе*, Плато, Београд, 1999
- Heidegger, Martin. *Nietzsche (I-II)*, Neske, Verlag Günther Neske Pfullingen, 1961.

Valentina Čizmar

ESSENCE OF NIHILISM IN „WILL TO POWER“

Summary

Discovering a source of nihilism in Nietzsche's philosophy supposes an examination of a meaning and sense the will to nothingness, which lies in center on the problem of nihilism. Argumentation will to nothingness through asketism, that will which denies a life, has no mean that all essence of nihilism at the end resolve values and existence in the simply *Nothing*. Nihilism has not only negative aspect. We should have an insight that Nietzsche flaired nihilism above its foreground – pessimism, which like *dionysian pessimism* become ground for Nietzsche's tragic and artistic way of philosophy.

Essence of nihilism can be achieved only if all stadiums of nihilism are transcended into the ecstatic nihilism – which expresses nihilistic thinking as godlike way of thinking. Starting from adulterating sovereign values, unworking, dethroning to new establishment values as transvaluation (*Umwertung*), we can discover legality within logic of nihilism. Instead previously metaphysics of values, tread metaphysics of will to power (*Metaphysik des Willens zur Macht*) as ground and place of new values, and at the same time as truth of all being and human being, too. Will to power is presumption of life, which opens horizon for new rethinking problem of life opposite all metaphysics, christian and religious doctrine.